

AJER

AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

March 2025

WWW.AJERUZ.COM

International Scientific Journal
AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
March 2025

Tashkent 2025

“Academic Journal of Educational Research (AJER)” international scientific journal, issue 1, page 1-52. March, 2025

"Academic Journal of Educational Research (AJER)" magazine publishes in the form of scientific articles the results of scientific research conducted by professors and teachers of higher education institutions and independent researchers in our Republic and International. Also, scientific articles of the employees who are working in the international and other scientific institutes, production organizations and enterprises of our Republic and conducting scientific research will be included in the magazine.

All articles were posted to the journal's electronic scientific base at www.ajeruz.com

**“BOBURNOMA” – TEMURIYLAR DAVRIDAGI SIYOSIY VA HARBIY
SHAXSLAR FAOLIYATINI O‘RGANISH MANBASII SIFATIDA**

Suyunov Behruz Turg‘un o‘g‘li
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti
Tarix yo‘nalishi 2-kurs talabasi
behruz.suyunov15@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning ilmiy merosi “Boburnoma” da tilga olingan Temuriylar davridagi siyosiy va harbiy jihatdan nufuzga ega bo‘lgan shaxslar va ularning harbiy-siyosiy faoliyati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma”, diplomatiya, fazilat, Sulton, harbiy shaxs, Shayboniyxon, urush,

Bugungi kun nigohi bilan aytganda taraqqiy etayotgan davlatlar qatorida ekanmiz biz o‘z tariximizni, qonli kichmishimizni kelajak yosh avlodga yetkazishimiz va ularga vatan parvarlik g‘oyalarini sindirishimiz kerak. Prezidentimiz Islom Karimov shuning uchun ham milliy-manaviy qadriyatlarimiz vakillarining tavallud tantanalarini nishonlash xususida shunday yozgan edilar: „Xalqimiz respublikamiz hukumatining Navoiy, Ulug‘bek, Bobur, Mashrab, Furqat, Qodiriy va yurtimizning boshqa buyuk farzandlari yubileylarini o‘tkazish to‘g‘risidagi qororini juda ruhlanib kutib olganliglari bejiz emas.

Bobur ismi taxallus to‘liq ismi – Zahiriddin Muhammad ibn Umarshayx Mirzo (1483-yil 14-fevral, 1530-yil 31-dekabr) – boburiylar sulolasi asoschisi, temuriy shoh iste’dodli sarkarda, o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili, shoir, tarixchi, geograf, davlat arbobi. Temuriylarning oxirgi zabardast vakili Zahiriddin Muhammad Bobur 1525-yilgi Panipat jangidan so‘ng shimoliy Hindistonni egallashga muvaffaq bo‘ladi. Boburiylar sulolasi Hindistonda deyarli uch asr mobaynida hukmronlik qilib, ko‘p holda temuriylarning shon-shuhratini bu erda tiklashga muvaffaq bo‘ladilar.

Nihoyat Javaharlar Neru Bobir va uning nabirasi Akbar haqida o‘zining «Hindistonning kashf etilishi» kitobida shunday bahoni bekordan bekorga bergan emas: «Bobur – dilbar shaxs, uyg‘onish davrining tipik hukmdori, mard va tadbirkor odam bo‘lgan. U san’atni va adabiyotni sevardi, hayotdan xuzur qilishni yaxshi kurardi. Uning nabirasi Akbar yana ham dilbarroq va ko‘p fazilatlarga ega bo‘lgan shaxs edi. Mard, jasur, talantli lashkarboshi, rahmdil, shavkatli, idealist va xayolparast, bular bilan bir vaqtda u harakatchan, uz ishini davom ettiruvchilarning ijtimoiy sadoqatiga sazovor bo‘lish uchun xarakat qiluvchi odam bo‘lgan. Sarkarda sifatida u Hindistonning keng territoriyasini uziga bo‘ysundirgan, lekin u bu yutuqlaridan ham mustahkamroq g‘alabani qo‘lga kiritishni, yani odamlarning aqlini va qalbini zabt qilishni uylar edi. Akbar saroyida

bo'lgan portugaliyalik iezuitlarning aytishlariga qaraganda, uning boqishi jozibali bo'lib, « ko'zlari quyosh tushib yorigan dengizday chaqnab turar edi...» deb o'zining fikr mulohazalarini berib o'tadi [1. 26 bet].

“Boburnoma” asari – Eski o'zbek (chig'atoy) tilida yozilgan (1518-1530 y) u dastlab „Boburiya“, „Voqeoti Bobur“, „Voqeanoma“, „Tuzuki Boburiy“, „Tabaqoti Boburiy“, „Tavorixi Boburiy“ kabi nomlar bilan ham atalib kelingan. Boburning o'zi esa „Vaqoye“ va „Tarix“ degan nomlarni ishlatgan. „Boburnoma“ o'zida bayon qilingan voqealar jarayoniga ko'ra 3 qismga: Boburning Movarounnahr (1494-1504), Afg'oniston (1504-1524) va Hindiston (1524-1530) dagi hukmdorlik davriga bo'linadi. Birinchi qismda Boburning otasi-temuriylarning Farg'ona ulusi hokimi Umarshayx Mirzo (1461-1494) xususida hamda Boburning Farg'ona taxtiga o'tirishi (1494-yil iyun), ammo Temuriylar davlatida avj olgan taxt uchun kurash oqibatida o'z ulusidan mahrum bo'lishi (XV-asr 90- yillari), Samarqand uchun Shayboniylarga qarshi olib borgan jangu jadallari (1497-1501) ning behuda ketishi va nihoyat, toju taxtdan butunlay ajrab, Hisor tog'lari orqali taxminan 250 navkar bilan Afg'onistonga yuz tutishi (1504) haqidagi voqealar batafsil zikr qilingan. Ikkinchi qismda Boburning Kobulni zabt etgani, so'ng u yerda mustaqil davlat tuzgani (1508), Eron shohi Ismoil Safaviyning harbiy yordami bilan Samarqandni yana ishg'ol qilgani (1511), lekin shayboniylar (Ubaydulla Sulton, Muhammad Temur Sulton va Jonibek Sulton)dan yengilib (1512), Kobulga qaytgani, keyin esa Hindistonni zabt etishga hozirlik ko'ra boshlagani xususidagi voqealar bayon etilgan. Uchinchi qism esa Boburning Dehli sultoni Ibrohim Lo'diyni mag'lub etib, Shimoliy Hindistonni bosib olgani (1526) va Boburiylar davlatini barpo qilgani haqidagi ma'lumotlardan iborat [2.231bet].

“Boburnoma” asari bugungi kunga qadar ingliz, rus, fransuz, nemis va boshqa tillarda nashr qilindi. Engels (1830-1831yil), Sir William Muir (1825-1905yil) U 1858-yilda **Boburnomaning** qisqacha tarjimasini nashr qildi. Uning tarjimasi juda mashhur bo'lib, asar ingliz tilida yetarlicha tarqaldi. Muirning ishlari Boburning hukmronligi, Hindistondagi siyosat va madaniyatga oid qimmatli tarixiy manba sifatida qaraladi. **Vasily Vasilievich Bartol'd** ham “Boburnoma” ustida ishlagan olimlardan biridir. U 1920-yillarda “Boburnoma” haqida keng ilmiy maqolalar va tadqiqotlar nashr etdi. Bartol'dning asarlari asar haqidagi nazariy va tarixiy yondoshuvlarni shakllantirgan va Boburnoma haqidagi ilmiy doirani kengaytirgan.

Boburning tasviri bo'yicha, uning otasi shunday kishi bo'lgan: «[Umarshayx Mirzo] past buyli, tegirma soqolli, quba yuzlik, tanbal kishi edi. Tunni bisyor tor kiyar edi, andoqkim, bog bog'laturda qornini ichiga tortib boglatur edi, bog borlagandin so'ng o'zini qo'ya bersa, bisyor bo'lur idikim, bog'lari uzulur edi. Kiymog'da va emog'da betakalluf edi, dastorni dastorpech chirmar edi. U zamonda dastorlar tamom chorpech edi, bechin chirmab, aloqa qo'yar edilar. Yuzlar g'ayri devonda aksar mug'uli bo'rk kiyar edi». Bobur Mirzoning o'z otasiga bergan bunday tarifi ham uning qanchalik to'g'ri

suzlig ekanligidan dalolat beradi. Umarshayx Mirzo vafot etgan paytda 39 yoshda edi u kabutarlarga juda ham mehirdar quygan kishi edi deb o'z asarida shunday yozadi kabutarlarga qarayotganda jordan qulab vafot etdilar deb guvolid beradilar.

“Boburnoma” asarida – Xusayn Boyqaro shaxsi xaqida shunday tarifi beriladi: u «qiyiq ko'zlik, sher apdom buyli kishi edi, belidan qo'yi pichka edi. Bovujudkim, ulug' yosh yashab, oq coqoliq bulib edi. Xushrang, qizil yashil abrishimni kiyar edi, qora ko'zi burk kiyar edi yo qalpoq. Axyonan iydilarda kichik eepech dastorni yap-yassi yomon chirmon chirmab, qarqaro o'tarasi sanchib namozga borur edi». Bobur Mirzoning bu so'zlari shuni kursatadiki Husayn Boyqaro (extiyotsizligi, chiranchiligi, manmanligi va xokazolar) bilan sifatlanadi. XV-asrning ikkinchi yarimidagi Xuroson xaqida gapirar ekan, u shunday deb yozadi: «Sulton Xusayn Mirzoning zamini ajab zamon edi, ahli fazl va benazir eldin Xuroso, bataxis Hiri shahri mamlu edi. Xar kishiningkim bir ishga moshg'ullug'ibor edi, ximmati va g'arazi ul edikim, ul ishni kamolga tepurgay». Shu tufayli ham Bobur buzilgan Xusayn Boyqaro va uning o'g'illarini qaxr bilan tilga oladi va ularning xalokatli tugashini shunday tariflaydi: «Sulton Xusayn Mirzodek ulug' podshox Hiridek islom shahrining podshoxi bu ajabdurkim, bu o'n to'rt o'g'lidin uchi valladuzino emas edi. Fisq va furj o'zida, o'g'lonlarida va el ulusda asru shoyi edi. Ushbularning shomatidin edikim, mudoq xonvodadni etti-sekkiz yilda bir Muhammad Zamon Mirzodin uzga osor va alomat qolmadi» deb tariflaydi.

Bobur Mirzo, Shayboniynonni juda qahramonlik fazilatlariga ega, kuchli va jasur bir hukmdor sifatida tasvirlaydi. Uning hukmronlik va jangovar fazilatlariga alohida e'tibor qaratadi. Bobur, Shayboniynonni o'zining xarakteri, qat'iyati va strategik aql-zakovati bilan yuksak qadrlaydi. Shayboniynon o'zining o'ta kuchli jangchi va sarkarda sifatida tanilgan. Shayboniynonni o'z zamonasi uchun mukammal bir sarkarda deb hisoblagan, uning davlat boshqarish va jangovar strategiyalariga katta e'tibor qaratgan. Shayboniynonning hokimiyatni qo'lga kiritishi, davlatni barqarorlashtirish va xalqni boshqarishdagi ustaliklarini yuksak baholagan. "Boburnoma"da Bobur va Shayboniynonning o'rtasidagi raqobatning katta o'rnini bor. Shayboniynon Boburning davlatiga hujum qilib, uning yerlarini egallashga harakat qilgan. Bobur, Shayboniynonni o'zining raqibi va qarshisi sifatida ko'rgan, lekin bir vaqtlar unga nisbatan hurmatini ham bildirgan.

Xisravshox — bu Boburning eng katta raqiblaridan biri bo'lgan va uning tarixiy rivoyatida o'ziga xos o'rin tutgan shaxsdir. Xisravshoxning shaxsiy sifatleri va hukmdorlik fazilatleri haqida Bobur quyidagi tarzda baholaydi: Xisravshoxni dono va jasur, lekin ba'zan siyosiy va harbiy harakatlarda ba'zi noxush xatoliklarga yo'l qo'ygan shaxs sifatida ta'riflaydi. Bobur, Xisravshoxning siyosiy maqsadlaridan va davlat boshqaruviga bo'lgan yondashuvini tahlil qilganida, uni ba'zida o'zini tutishda noaniqlik ko'rsatgan va ba'zi harakatlarda jiddiy kamchiliklarga ega shaxs sifatida ko'rsatadi. Shuningdek, Bobur Xisravshoxning hukmdor sifatida davlatni boshqarishdagi

muvaffaqiyatlari va yutug‘lari haqida ijobiy fikrlar bildiradi, lekin uning hukmdorlikdagi ayrim qarorlarini va adolatga bo‘lgan yondashuvini tanqid qiladi. Xisravshoxning shaxsiy fazilatlarini va xulq-atvori borasida Bobur unga ba'zan badiiy tarzda hurmat ko‘rsatgan bo‘lsa-da, ba'zan uning siyosiy maqsadlarini qo‘llab-quvvatlamagan va ba'zi faoliyatlarini muammoli deb hisoblagan. Xisravshoxning murakkab siyosiy vaziyatlarda qanday qarorlar qabul qilganligi va bu qarorlar qanday ta'sir ko‘rsatganligi Bobur uchun bir qator mulohazalar keltirgan.

Bobur Mirzo yana bir shaxs – Badiuzamon haqida o‘zining “Boburnoma” sarida shunday so‘z yuritadi: Bobur Badiuzamonni yaxshi tarbiya olgan, yuksak axloqiy qadriyatlarga ega, ilm-fan va madaniyatga qiziqqan bir shaxs deb bilgan. Uning nutqidagi va ishlaridagi noziklik, so‘zga o‘tkirlik, hayotdagi axloqiy prinsiplar Boburning xayolida uning yuksak fazilatlarini aks ettirgan. Shuningdek, Bobur Badiuzamonning o‘zini eng yuqori darajada tutishini, rahm-shafqat va adolatni qadrlashini ta’kidlaydi.

"Boburnoma" asarida Bobur Shoh Ismoil haqida o‘zining fikrlarini bildirib, uni falijatini yuqori baholagan. Shoh Ismoil, Safaviylar sulolasining asoschisi bo‘lib, Bobur bilan siyosiy jihatdan ham, shaxsiy munosabatlarda ham ba’zi o‘xshashliklarga ega edi. Bobur Ismoilni o‘zining zamondoshi va ba’zan yaqin hamkor sifatida ko‘rgan, shuning uchun u uning shaxsiy fazilatlarini va hukmdorlik xususiyatlarini ancha yaxshi tariflagan. Bobur, Shoh Ismoilni aqlli, kuchli va jasur hukmdor sifatida ta’riflaydi. U Shoh Ismoilning o‘ziga xos xarakterini, kuchli iroda va siyosiy mahoratini yuqori baholagan. Shoh Ismoilning o‘z xalqiga bo‘lgan e’tibori, hukmronlikdagi ishtiyoqi va harbiy muvaffaqiyatlari Bobur tomonidan hurmat bilan qabul qilingan. Biroq, Bobur Ismoilni ba'zan ortiqcha qattiqqo‘l va ba’zi siyosiy qarorlarda xatoliklarga yo‘l qo‘ygan deb ham tanqid qiladi. Xususan, Shoh Ismoilning diniy jihatdagi siyosati, ya’ni, shia dinining qo‘llab-quvvatlanishi va uning kengaytirilgan siyosiy yondashuvi Bobur uchun ba'zi noxush oqibatlariga olib kelgan. Bobur, shuningdek, Ismoilning ba’zi harbiy harakatlarini o‘z vaqtida ba’zan aqlli va mantiqiy deb hisoblagan, lekin ba’zan bu qarorlarning natijalari qiyinchiliklarga olib kelganini ham tan olgan. Shoh Ismoil va Bobur urtasida umuman olganda bu ikki sulolalar o‘rtasida ancha yaxshi qo‘shnichilik a’loqalari bor edi. Bobur Mirzo Samarqandga 1511-yilda qilga yurishida safaviylar bilan ittifoq tuzib harakat qilganligi ham bunga yaqqol misol desak mubolag‘a bulmaydi.

Xulosa qilib aytganda Zahiriddin Muhammad Bobur o‘z davrining har tomonlama yetuk va siyosiy arbobi, unga xos yuksak fazilatlaridan biri shuki o‘z vatanini sevish unga muxabbat xissi juda ham kuchli edi. Bobur Mirzo o‘z asari “Boburnoma” da ketirilgan yuqoridagi shaxslar ularning faoliyati haqida ro‘y-ros fikr bildiradi. Bundan ko‘rinib turibdiki Bobur Mirzo rostguy, mard, jasur, haqdil sifatlarga ega bulgan o‘z zamoninig yetuk shaxsi edi desak adashmagan bulamiz.

Foydalanilgan adbiyotlar:

1. Hasanov Saidbek. Zaxiriddin Muhammad Bobur. – Toshkent: Sharq, 2011. 25-bet.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur/ “Boburnoma”/ Toshkent – 1960 yil
3. “Boburnoma”/ Toshkent “Sharq” nashriyoti – matbaa aksiadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2002-yil,
4. Gulbadanbegim “Xumoyunnoma”. “Fan” nashriyoti. T., 1959, 24-bet.
4. Fayziev Turg'un. Temuriylar shajarasi. T., “Yozuvchi”. 1995, 231-bet

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
3-son

Nashr qilingan sana: 29.03.2025.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172